

УДК 378.016:81'243:37.032

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Олена Шмирко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто взаємозв'язок професійного та особистісного розвитку майбутніх учителів іноземної мови. Зазначено, що процеси особистісного і професійного розвитку є взаємопов'язаними та взаємозалежними; стрижневим блоком професійного розвитку вчителя є професійно значущі особистісні риси.

Ключові слова: професійний та особистісний розвиток, цілісний розвиток, саморозвиток, професійно значущі особистісні риси.

З огляду на соціальну ситуацію, що склалась у країні в умовах сучасних демократичних перетворень, якісно новою є проблема підготовки педагогічних кадрів. Вона передбачає підготовку фахівця, який повинен не тільки глибоко оволодіти необхідною системою знань, умінь та навичок, уміти використовувати їх на практиці, але й, насамперед, бути здатним самостійно ставити перед собою та творчо, цілісно вирішувати професійно значущі завдання. Зважаючи на це, проблеми розвитку особистості майбутнього фахівця протягом усього періоду навчання у вищому педагогічному навчальному закладі стають щораз актуальнішими.

Проблема професійного та особистісного розвитку майбутніх учителів іноземної мови постає особливо гостро, оскільки пов'язана з новітніми тенденціями розвитку світового співтовариства. По-перше, змінюється соціокультурний контекст вивчення іноземних мов, оскільки розвиток міжнародного співробітництва суттєво збільшив визнання необхідності оволодіння іноземними мовами та вплинув на соціальний статус іноземної мови як навчального предмета. По-друге, значно збільшується відповідальність учителя іноземної мови. Його завдання тепер – не тільки допомогти оволодіти іноземною мовою з прагматичних міркувань (мова як засіб для спілкування), але й формувати особистісне ставлення учнів до культури іншого народу, його менталітету, цінностей, пріоритетів, особливостей організації життя. Крім цього, вагоме завдання педагога – навчити учнів учитися, допомогти їм оволодіти технологією вивчення

іноземних мов. Цей процес охоплює формування у майбутніх учителів педагогічної компетентності, стилю та методики організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, в основі якої – процеси їхнього самопізнання, самоаналізу, саморефлексії, самооцінки, що водночас є засобами особистісного самотворення.

Отже, необхідно забезпечити перехід від освіти, головним суб'єктом якої є навчальна інформація, до освіти, головним суб'єктом якої є студент, учень як творець власної особистості, власної професійної майстерності. Відповідно змінюються функції вчителя, викладача іноземної мови. Його першочергове завдання – створити умови для формування освітніх потреб та різноманітних здібностей суб'єктів навчального процесу, саморозвитку кожної особистості.

Ефективності педагогічної підготовки вчителя іноземної мови досягають у процесі формування готовності майбутніх фахівців до цілеспрямованого розвитку професійно значущих знань та умінь, гуманістичних ціннісних орієнтацій, особистісних рис, що забезпечують підґрунтя їхньої педагогічної компетентності, культури. Крім того, поширення нових інформаційних технологій, серед яких важливе місце посідають комп'ютерні мережі, ставить особливі вимоги до підготовки вчителя іноземної мови, пов'язуючи його імідж із професіоналом інноваційного типу. За цих передумов метою реформи вищої освіти на нових законодавчих і методологічних засадах є досягнення значно вищого якісного рівня професійної підготовки фахівця у вищій школі, створення принципово нового підґрунтя для розвитку та саморозвитку особистості майбутнього вчителя іноземної мови, здатного до роботи у певному соціокультурному просторі.

Означена проблема стала предметом розгляду широкого кола науковців. Аналіз досліджень виявив, що останніми роками активізували пошуки в галузі теорії та практики підготовки вчителів іноземної мови (І. Л. Бім, Г. О. Китайгородська, С. Ю. Ніколаєва, Ю. І. Пасов та ін.). Велику увагу приділяють особистісній парадигмі (І. С. Якиманська, В. В. Сериков та ін.). Особистісні особливості студента як суб'єкта розвитку досліджували Б. Г. Ананьєв, І. О. Зимня, Л. Г. Карпова та ін. Сутність професійного становлення та розвитку особистості розглядають як цілісний процес (А. Г. Асмолова, Т. В. Кудрявцев, Є. Ф. Зеєр, Л. М. Мітіна, А. К. Маркова та ін.).

Ми ставили за мету розглянути взаємозв'язок особистісного та професійного розвитку майбутнього вчителя; простежити, що професійно значущі особистісні риси майбутнього вчителя (вчителя іноземної мови зокрема) є важливою складовою, стрижнем його професійного розвитку.

Для розуміння особливостей професійного розвитку майбутнього вчителя важливо визначити, що охоплює категорія розвитку як в загальнонауковому, так і в психолого-педагогічному аспекті. Розвиток у науці розглядають як процес руху від нижчого (простого) до вищого (складного).

Розвиток людини – це процес становлення та формування її особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких значну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання. Професійний розвиток розглядаємо одночасно як процес та результат, визнаючи, що найважливішою особливістю професійного розвитку майбутнього вчителя, як і розвитку його особистості, є його принципова незавершеність. М.В. Денко зазначає, що професіоналізм, як продукт розвитку, сформувавшись, стає об'єктивним чинником подальшого професійного розвитку [2, с. 248]. Професійний розвиток майбутнього вчителя безпосередньо пов'язаний з його особистісним розвитком, адже в їх основі лежить принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості до творчої самореалізації. Л. М. Мітіна, визначаючи стадії професійного розвитку вчителя (самовизначення, самовираження, самореалізацію), критерієм для їх виділення називає зміну рівня усвідомленості вчителем власних цілей та цінностей. Визначає, що структура професійного самоусвідомлення в загальних рисах збігається із структурою самоусвідомлення особистості та являє собою три підструктури, що взаємоперехрещуються та взаємодоповнюються: когнітивної, афективної та поведінкової. Водночас, змістові характеристики кожної підструктури професійного самоусвідомлення вчителя (Я-розуміння, Я-ставлення та Я-поведінка) охоплюють специфічні характеристики, що зумовлюють саморозвиток та самоактуалізацію вчителя у професійній діяльності [9, с. 58–59].

Справді, процеси особистісного і професійного розвитку не можуть відбуватись відокремлено один від одного. Вони є взаємопов'язаними та взаємозалежними. З одного боку, професійний розвиток спирається на інтелектуальну базу, підготовлену попереднім розвитком особистості. Його успішність безпосередньо пов'язана з рівнем особистісного розвитку майбутнього вчителя. З іншого водночас із процесом професійного розвитку майбутнього фахівця відбувається і його подальший особистісний розвиток, інтенсивність якого безпосередньо пов'язана із продуктивністю його навчання. Чим більше знань, умінь та навичок набуває суб'єкт навчання упродовж навчального процесу, чим глибшими та ґрунтовнішими будуть ці надбання, тим вищий рівень розвитку особистості забезпечується майбутньому вчителю в процесі його професійного становлення.

Розгляд вищезначених процесів у їх єдності є перспективним напрямом у педагогіці, що підтверджують дослідження сучасних науковців. Зокрема, за О. М. Леонтєвим, поняття особистості виникає, виокремлюється із діяльності. Особистість автор визначає як суб'єкт, навіть "момент діяльності" [4, с. 159]. Розвиток людини, як особистісний, так і професійний, відбувається в процесі її діяльності, в результаті чого людина набуває конкретних умінь, що трансформуються в її риси та властивості. У працях Б. С. Братуся цілісний підхід до особистості знайшов свій подальший розвиток, діяльність набуває здатності відображатися через особистість [1, с. 12]. Акцентовано на цілісності, єдності особистісного і професійного розвитку студента. Важливим чинником його професійного становлення визначено внутрішній стан особистості, її активність, потребу в самореалізації.

Нову перспективу вивчення проблем професійного розвитку вчителя відкрили дослідження А. К. Маркової. Її праці підготували перехід від фрагментарного та статичного розгляду педагогічної діяльності до розуміння педагогічної праці як цілісного процесу, що перебуває у стані постійного поступового розвитку. У своїх працях А. К. Маркова акцентує на взаємозв'язку професійного та особистісного розвитку вчителя. Вона зауважує, що праця для вчителя не може не бути засобом самовираження, самореалізації [6, с. 14]. Можемо зробити висновок, що саморозвиток вчителя є не тільки особистісною метою професійного розвитку, але й необхідною умовою його реалізації. Особистісний розвиток вчителя не тільки відбувається паралельно в процесі його професійного розвитку та під його впливом; він є також його невід'ємною, найважливішою частиною.

Значний внесок у вивчення та розробку проблеми зробила Л. М. Мітіна. Досліджуючи особистісний та професійний розвиток вчителя, вона теж дійшла висновку про їхню єдність, оскільки в їх основі закладений принцип саморозвитку. Як головні чинники розвитку науковець розглядає внутрішнє середовище особистості, її активність, потребу в самореалізації [7]. Л. М. Мітіна розглядає професійний розвиток учителя як активне якісне перетворення вчителем свого внутрішнього "Я", що стимулює процеси перебудови його світогляду та, як результат, знаходить свою реалізацію у новому способі життєдіяльності – творчій самореалізації в професії. Отже, професійний розвиток обов'язково є особистісним. Безпосередньо це стосується і майбутнього вчителя іноземної мови. Адже для нього важливо не тільки ґрунтовно знати свій предмет і володіти методикою його викладання, але й бути креативною особистістю, носієм громадянських, моральних цінностей, культурних традицій (свого народу та народів, мову яких вивчають); здатним до самореалізації й саморозвитку в професійній діяльності.

Подальше вивчення проблеми приводить до висновку, що стрижневим блоком професійного розвитку вчителя є професійно значущі особистісні риси. Роблять спроби виділити найсуттєвіші риси з погляду ефективності педагогічної діяльності та класифікувати їх. Л. Г. Карпова виокремлює обов'язкові, важливі, бажані риси, що зумовлюють ефективність реалізації учителем професійно-педагогічних функцій [3, с. 8]. А. К. Маркова розглядає працю вчителя як єдність педагогічної діяльності, педагогічного спілкування та особистісних особливостей [5, с. 58]. Зокрема, виділяє такі професійно значущі риси: педагогічну ерудицію, педагогічне мислення, педагогічну інтуїцію, педагогічну імпровізацію, педагогічну уяву, педагогічний оптимізм, педагогічну рефлексію, інтерес до особистості учня, педагогічний такт, товарицькість, гуманістичну спрямованість, соціальну, пізнавальну і професійну мотивацію [6]. Саме вони, на її думку, і впливають на характер цілей і завдань педагогічного розвитку, на професійну компетентність педагога. Вона зазначає, що особистісні риси (інтуїція, оптимізм та ін.) можуть бути професійно спрямованими. За Л. М. Мітіною, професійний розвиток є становленням, зростанням, інтеграцією та реалізацією в педагогічній праці професійно значущих особистісних рис та здібностей, професійних знань та умінь. Визначено особистісні риси вчителя, перелік яких становить психологічний портрет ідеального вчителя. Його стрижнем є власне особистісні риси: самооцінка, образ "Я" [8]. Якщо вести мову саме про вчителя іноземної мови, то для його професійного розвитку найбільш важливими рисами ми вважаємо сформовану іншомовну комунікативну компетенцію: мовну, мовленнєву та соціокультурну компетенції, мовну культуру, сформовану власну методику та індивідуальний стиль вивчення іноземної мови. Головне, щоб студент (майбутній фахівець) сформував своє, конкретне бачення свого особистісного та професійного розвитку. Звісно, це уявлення не буде чимось статичним. Воно буде змінюватись, доповнюватись і розвиватись, можливо і заперечуватись. Однак, для професійного становлення майбутнього вчителя важливо, щоб була така реальна мета. Майбутній вчитель повинен розуміти, що необхідно орієнтуватися на високий рівень професіоналізму в майбутньому. Процес його формування починається з перших днів навчання у вищому навчальному закладі. Зважаючи на це, важливо сформувати для себе перспективну мету (надзавдання), відповівши на запитання, яким я хочу себе бачити у своїй майбутній професії. Важливо змодельовати образ свого професійного "Я" в перспективі. Це має бути нестереотипне уявлення про вчителя; необхідно створити свій "живий" образ, що охоплюватиме головні принципові особистісні позиції, стиль, характерологічні особливості та риси, максимально базуватиметься на власній життєвій концепції. Важливим для професійного розвитку майбутнього вчителя є розуміння змісту та логіки

свого професійного становлення, усвідомлення, що в цьому процесі неабияке значення надається роботі над собою визначення пріоритетних напрямків самовдосконалення, усвідомлення своїх сильних та слабких сторін у процесі навчання, вміння самостійно регулювати свою розумову діяльність, тобто здатність визначати власні потреби, мету, виробляти власні стратегії і тактики дій з її реалізації (планування, виконання, контроль). Важливе значення має також уміння бачити та формувати проблему (в особистісному та професійному плані), знаходити шляхи раціонального її вирішення. Для майбутніх учителів іноземної мови це має неабияке значення, адже для того, щоб досягти стійких результатів, процес вивчення мови не повинен обмежуватись для студентів лише аудиторними заняттями та підготовкою до них, а тим паче припинятися, коли зупиняється кероване навчання. Важливо, щоб подальший процес оволодіння мовою відбувався автономно (самостійно). “Мається на увазі не традиційний варіант: самостійне опрацювання додаткових завдань (що не включені в програму), запропонованих викладачем, а самостійна робота, що реалізується за повною структурою: постановка цілі, вибір змісту, методів роботи, самостійне її програмування і реалізація, самоаналіз і самооцінка рівня її результативності” [10, с. 61]. Лише за таких умов майбутній вчитель іноземної мови не зупиниться у своєму розвитку (як особистісному, так і професійному). Адже загальновідомо, що розвиток мовленнєвої компетентності є складним поступовим процесом, що потребує постійної практики, особливо за умов відсутності відповідного мовного середовища. Значущість цього виду роботи важко переоцінити, оскільки вона спрямована на процес самотворення себе як особистості, формування власної методики та індивідуального стилю вивчення іноземної мови, на професійне становлення.

Отже, взаємозв'язок особистісного та професійного розвитку майбутнього вчителя іноземної мови виявляється в тому, що в їх основі закладений принцип саморозвитку. Особистісний розвиток майбутнього вчителя є важливим процесом, що визначає професійну успішність діяльності майбутнього фахівця з оволодіння професією. А рівень сформованості його структури значною мірою визначає можливість самореалізації особистості, отже, і її професійну придатність. У процесі професійного розвитку майбутніх учителів формуються та розвиваються особистісні риси. Реалізацію їх у педагогічній діяльності можна вважати критерієм безперервного розвитку особистості вчителя.

-
1. *Братусь Б. С.* Опыт обоснования гуманитарной психологи // Вопросы психологии. 1990. № 6. С. 9–17.

2. Денко М. В. Потенциал личности как движущая сила развития преподавателя-профессионала // Известия Томск. политехн. ун-та. 2006. № 5. С. 246–250.
3. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Х., 2004.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М., 1977.
5. Маркова А. К. Актуальные проблемы психологии труда учителя // Сов. педагогика. 1986. № 6. С. 58–64.
6. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Сов. педагогика. 1990. № 8. С. 82–88.
7. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях // Вопросы психологии. 1997. № 4. С. 28–38.
8. Митина Л. М. Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы). М., 1994.
9. Митина Л. М. Формирование профессионального самосознания учителя // Вопросы психологии. 1990. № 3. С. 58–64.
10. Франчук Т. Й. Інтегративні процеси як основа творення цілісного освітнього простору, формування системи професійної підготовки педагога // Змістовні засади професійної підготовки соціально-педагогічних працівників: Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 1999. С. 52–63.

THE PROBLEM OF PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' TRAINING

Olena Shmyrko

*Ivan Franko National University of L'viv,
Doroshenko Str., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The article considers the connection of the professional and personal development of future foreign language teachers. The author determines that the processes of personal and professional development are interconnected and interdependent, and the major block of teacher professional development is professionally significant personal qualities.

Key words: professional and personal development, integral development, self-development, professionally significant personal qualities.

Стаття надійшла до редколегії 25.03.2008

Прийнята до друку 20.05.2008